
**"I AM A CITIZEN OF ...?" THEORETICAL ASPECTS OF THE APPROACH
"EDUCATION FOR EUROPEAN CITIZENSHIP" IN KINDERGARTEN****Sofia Dermendjieva**South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad, Bulgaria sofger@swu.bg**Gergana Dyankova**South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad, Bulgaria diankova_g@swu.bg**Veska Vardareva**South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad, Bulgaria, veska_v@mail.bg

Abstract: Building a unified economic and legal system is at the core of the functioning of the EU as an international organization. This unified system stabilizes the status of individual countries and guarantees their security at the "membership" level. It is clear, however, that for the people making up this "membership", belonging to Europe should be naturally born, felt in the sense of a voluntary and conscious act. Therefore, a key focus in United European policy is the formation of a European identity. As a supranational identification, this personal structure is subordinated to the questions: What is Europe for me? Do I feel part of the EU? What are the needs of the European community? What are the common goals and interests? What are the rights and responsibilities of the European citizen? The problem of forming a European identity is the subject of discussion in the publications of many contemporary authors. In their theoretical statements, they share different perceptions of its nature and the mechanisms that determine it. The definition of a European identity is a free choice and subject to a number of interpretations in different Member States. Its formation is a consequence of the spontaneous emergence of social processes and specific projects, underlying the practices of socialization and persuasion models. On the other hand, the successful admission of adolescents to the social inevitably involves their self-determination as part of European citizenship. The basis of personal identity is the sense of belonging to a community that arises as a result of the interaction of the individual with the "self" environment. The idea that the "self" environment is the "reality" by which the socializing influences in childhood are unfolding is accepted. It qualifies the child's ability to cope with the challenges of everyday life. It is precisely in this context that there is scope for implementing the 'Education for European Citizenship' approach, which would effectively influence the construction of the European identity of pre-school children. Education on the Rights of the Child enables the democratic foundations of modern European civil society to be strengthened, to create an atmosphere of empathy in the lives of communities at all levels and to familiarize all children with the values of the European community.

Keywords: pre-school age, European identity, European citizenship, children's rights.

**„АЗ СЪМ ГРАЖДАНИН НА...?“ - ТЕОРЕТИКО-ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ НА
ПОДХОДА „ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКО ГРАЖДАНСТВО“
В ДЕТСКАТА ГРАДИНА****София Дерменджиева**ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, България sofger@swu.bg**Гергана Дянкова**ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, България diankova_g@swu.bg**Веска Вардарева**ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, България veska_v@mail.bg

Резюме: Изграждането на единна икономическа и правна система е в основата на функционирането на Евросъюза като международна организация. Тази единна система стабилизира статута на отделните страни и гарантира тяхната сигурност на ниво „членство“. Ясно е, обаче, че за хората, съставляващи това „членство“, принадлежността към Европа следва да бъде породена по естествен път, да бъде почувствана, в смисъла на доброволен и осъзнат акт. Ето защо, ключов акцент в политиката на Обединена Европа е формирането на европейска идентичност. Като наднационална идентификация, тази личностна конструкция е подчинена на въпросите: Какво е за мен Европа? Чувствам ли се част от Евросъюза? Какви са потребностите на европейската общност? Кои са общите цели и интереси? Какви са правата и

отговорностите на европейския гражданин? Проблемът за формирането на европейска идентичност е предмет на обсъждане в публикациите на множество съвременни автори. В теоретичните си постановки те споделят различни схващания относно нейната същност и механизмите, които я детерминират. Дефинирането на европейската идентичност е свободен избор и подлежи на редица интерпретации в различните страни-членки. Нейното формиране е следствие от спонтанното възникване на обществени процеси и специфични проекти, в основата на които лежат практиките на социализация и моделите на убеждаване. От друга страна, успешното вписване на подрастващите в социума неминуемо включва и самоопределянето им като част от европейското гражданство. В основата на личностната идентичност е чувството за принадлежност към дадена общност, което се поражда в резултат от взаимодействието на индивида с „Аз“-обектната среда. Отправно се приема идеята, че „Аз“-обектната среда е „реалността“, посредством която се разгръщат социализиращите влияния в детството. Тя характеризира качествено възможностите на детето за справяне с предизвикателствата на всекидневието. Тъкмо в този контекст се очертава поле за прилагане на подхода «Образование за европейско гражданство», който би повлиял ефективно конструирането на европейската идентичност на децата от предучилищна възраст. Образованието по правата на детето позволява да се засилят демократичните основи на съвременното европейско гражданско общество, да се създаде атмосфера на съпричастност в живота на общностите на всички нива и всички деца да бъдат запознати с ценностите на европейската общност.

Ключови думи: предучилищна възраст, европейска идентичност, европейско гражданство, права на детето.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В своята тринадесетвековна история България е записала събития и дати, които отразяват несломимата сила на българския дух. В тяхната хронология откриваме свидетелства за волята и съзиданието, за утвърждаването и развитието на българщината. Като част от световната общност, редица бележити българи допринасят за просперитета на човешката цивилизация въобще. Всеки един от тях има своята творческа биография, отразяваща приноса, с който българите излизат от рамките на националното поприще и се вписват в анализите на световните постижения. Това внушително присъствие в ранг-листата от откриватели, изследователи и хора, доказали безграничния си потенциал в различни области на човешките възможности недвусмислено разкрива, че сме нация със свое място на географската карта не само в териториален аспект, но и народ, който допринася за развитието на световната общност.

Същевременно, „съвременната социална действителност разкрива, че равновесието на силите между цивилизациите се променя и възниква нов световен ред, където значение имат компетентностите за социална интеграция или водеща става поликултурната идентичност“[1].

Приемането (2007 г.) на България като пълноправен член на Европейския съюз поставя началото на нов статут за българските граждани като част от европейското гражданско общество. Европейският съюз е международна организация без аналог (*sui generis*). Неговият статут е регламентиран в Договора за Европейския съюз (ДЕС) и в Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС), в сила от 1 декември 2009 г.

Като самостоятелно юридическо лице, Европейският съюз притежава правомощия да действа независимо от съставлящите го 28 държави-членки, в рамките на предоставените му от тях компетенции. Една от основните му задачи е осигуряването на пространство без вътрешни граници, в което е осигурено свободното движение на хора, стоки, услуги и капитали.

В рамките на Европейския съюз функционират седем институции, изброени в чл. 13, п. 1 от ДЕС, които имат обща компетентност и вземат общозадължителни решения:

- Европейски парламент – представлява европейските граждани;
- Европейски съвет – определя основната посока на развитие и приоритетите на ЕС;
- Европейска комисия – изпълнителната институция на ЕС;
- Съвет на Европейския съюз (или Съвет на министрите) – представлява правителствата на държавите членки;
- Съд на Европейския съюз – контролира спазването на договорите и нормативните актове на ЕС;
- Европейска централна банка;
- Европейска сметна палата – контролира бюджета на ЕС.

2. ПРОБЛЕМЪТ ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА КАТО НАДНАЦИОНАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЯ

Видно е, че изграждането на единна икономическа и правна система е в основата на функционирането на Евросъюза като международна организация. Тази единна система стабилизира статута на отделните страни

и гарантира тяхната сигурност на ниво „членство“. Ясно е, обаче, че за хората, съставляващи това „членство“, принадлежността към Европа следва да бъде породена по естествен път, да бъде почувствана, в смисъла на доброволен и осъзнат акт.

Ето защо, ключов акцент в политиката на Обединена Европа е формирането на европейска идентичност. Като наднационална идентификация, тази личностна конструкция е подчинена на въпросите: Какво е за мен Европа? Чувствам ли се част от Евросъюза? Какви са потребностите на европейската общност? Кои са общите цели и интереси? Какви са правата и отговорностите на европейския гражданин?

Проблемът за формирането на европейска идентичност е предмет на обсъждане в публикациите на множество съвременни автори. В теоретичните си постановки те споделят различни схващания относно нейната същност и механизмите, които я детерминират. Съществуват различни класификации на типовете идентичност:

- лична, социална, човешка;
- и колективна, диференцираща се на основата на полова, регионална, социално-икономическа, етническа и религиозна идентичност;

Интерес представлява теорията на Антъни Смит²³, според когото конструирането на националната идентичност се определя от два основни модела:

- западен модел, при който доминира гражданският елемент - идентичността се определя от историческата територия, от единната политическа воля на закони и институции, от равенство пред закона и от общи ценности и традиции на членовете на общността; индивидът може да избира нацията, към която да принадлежи;
- източен модел, при който доминира етнокултурният елемент – трайно обвързване на индивида с народната култура, езика, обичаите; неговата принадлежност, изпитвана към общността остава за цял живот.

Дефинирането на европейската идентичност е свободен избор и подлежи на редица интерпретации в различните страни-членки на Европейския съюз. Нейното формиране е следствие от спонтанното възникване на обществени процеси и специфични проекти, в основата на които лежат практиките на социализация и моделите на убеждаване. От друга страна, успешното вписване на подрастващите в социума неминуемо включва и самоопределянето им като част от европейското гражданство. В основата на личностната идентичност е чувството за принадлежност към дадена общност, което се поражда в резултат от взаимодействието на индивида с „Аз“-обектната среда.

Отправно се приема идеята, че „Аз“-обектната среда е „реалността“, посредством която се разгръщат социализиращите влияния в детството. Тя характеризира качествено възможностите на детето за справяне с предизвикателствата на всекидневието. Известен е постулатът, че най-трудно се преодоляват социални нагласи и стереотипи – факт, който екстраполира като належаща необходимостта от създаване на целесъобразни образователни стратегии, които биха подпомогнали подрастващите в качеството им на граждани на Европа за живот в мирно бъдеще, основано на общи ценности.

Известна е констатацията за готовността на различни общности към партньорство, за която определяща степената на тяхната обвързаност и отвореност една към друга.

Трудно е да общуваме с някого от разстояние – и физическата, и психическата дистанцираност пораждат дискомфорт, който ограничава желанието за опознаване, за разкриване и отдаденост.

В потвърждение на тази теза е теорията за атомизма на съвременното общество, която налага идеята, че отношенията на хората днес са по-скоро дистанцирани, което води до затруднения в разбирането и адаптирането към чуждата уникалност.

В основата на всяко ефективно взаимодействие е зачитането на човешкото достойнство. Това изконно човешко право е формулирано като член 1 в „Хартата на основните човешки права на Европейския съюз“.

Тъкмо в този контекст се очертава поле за прилагане на подхода «Образование за европейско гражданство», който би повлиял ефективно конструирането на европейската идентичност на децата от предучилищна възраст.

3. ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА НА ПОДХОДА „ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКО ГРАЖДАНСТВО“ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Постиженията на всяка една социална система се отнасят до възможностите за приспособяване към определени промени в околната среда, които тя предоставя на своите членове.

²³ Смит, А. *Национална идентичност*. София: Изд. „Кралица Маб“, (1991).

Детската градина е социализираща институция с първостепенно значение и е призвана да търси и прилага **специфични подходи** за адекватна адаптация и интерграция на подрастващите към съвременните условия на живот.

В последно време все повече се признава, че най-ефективен е този подход, който утвърждава конкретноисторическата природа на детството въобще и неговите отделни периоди. Като такъв, безспорно се откроява и подходът „Образование за европейско гражданство“, който има две страни – едната е свързана с развитието на познанието, а другата с развитието на нагласите.

В своето *социално измерение*, образованието за европейско гражданство третира области, свързани с:

- развитие и реализация на социалните отношения между индивидите и различните групи;
- изграждане на ценности като солидарност и взаимно уважение, отчитане приноса на всички индивиди и предоставяне на равни възможности за принос в общността;
- развитие на социални познания и умения от типа да се взаимодейства на принципа на кооперацията, а не на конфронтацията, да се водят преговори, да се развива съпричастността и стимулират другите, да се прилага взаимната подкрепа.

Тези области са ключови за детското развитие и през предучилищния период. Те са „мостът“, който определя *взаимосвързаното осъществяване на останалите измерения на образованието за европейско гражданство: правно, икономическо и културно*.

Трудността, свързана с формирането на европейска идентичност е резултат от имагинерната ѝ отвлеченост, което я превръща в абстрактен продукт. Неслучайно тя се определя като „...душа на Европа“ (Жак Делор), като „...съюз на сърцата и умовете, подплатен от силно споделено чувство на обща съдба – чувство на общо европейско гражданство“ (Романо Проди), като „...европейски дух“ (Жозе Мануел Барозу²⁴).

Тази абстрактност усложнява възприемането на идеята въобще, а що се отнася до нейното интернализиране (превръщане в собствено притежание) от страна на общността (възрастни и деца), става ясно, че е процес, който се нуждае и от време, и от специфични механизми, и от целенасочени действия. Възниква формирането на европейската идентичност, а още повече – припознаването ѝ като личностен конструкт – може да се определи като **процес на промяна!**

Готовността на човека да предприеме конкретни действия за постигането на промяна се определя като вътрешен психологически фактор, който обикновено се повлиява от въздействието на външни фактори.

Учени, изследващи човешкото поведение създават т. нар. „Кръг на промяната²⁵“, проследяващ етапите, през които всеки преминава, за да я постигне. Кръговият модел фокусира вниманието върху факта, че е нормално да се премине нееднократно през отделните етапи, т.е. - да се връщаме на предходния и отново да преминаваме към следващия етап, докато овладеем напълно новото поведение. Основните етапи, които придружават постигането на промяна, са следните:

1. Съзерцанието е етапът, когато човек по-скоро възприема и се ориентира в условията на актуалната ситуация. Определя се още като етап на размишление и очакване.
2. Осъзнаването на проблема провокира следващия етап – етапът на размисъл, на проектиране и на подготовка за предприемане на конкретни действия за отстраняване на проблема. През този етап се обмислят рисковете, които крие промяната и се анализират аргументите в ползата от нея. Ако действията се осуетяват, това значи, че се нуждаем от време за още размишления и от повече аргументи.
3. Иницирирането на „реални действия“ означава, че процесът на промяна е стартиран.
4. Следва етапът на нейната поддръжка, когато се прилагат стратегии, избягващи евентуални срывове и отстъпление – връщане към предишното статукво. Важно е да се знае, че крачките назад са част от процеса на трайно изменение и то може да бъде постигнато при следващото преминаване по кръга на промяната.

4. ПРИЛОЖНИ АКЦЕНТИ НА ПОДХОДА „ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКО ГРАЖДАНСТВО“ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Поставянето на човешките права – и в частност правата на детето – в полето на европейските ценности е логичната предпоставка за формиране на европейска идентичност в предучилищна възраст. Възрастните

²⁴ Христова, П. *Европейската идентичност и нейното отражение в някои ключови речи на европолитици*, в електронно научно списание „Риторика и комуникации“ (<http://rhetoric.bg>)

²⁵ Психология на промяната, http://www.bb-team.org/articles/821_psihologiya-na-promyanata#ixzz22PhhXTRT

приемат правото за даденост, но това не би било възможно, ако неговото осмисляне не се интернализира в периода на детството. Предвид спецификите на предучилищната възраст, целесъобразно е подходът “Образование за европейско гражданство” да противостои на традиционно прилагания информативен подход и да се разгръща като педагогическо взаимодействие, за което динамичният, дейностният, преживелищният, активно преобразуващият момент са съществени характеристики. Тъй като “интернализацията на ценността се проявява в двата си аспекта – оценъчен и целепологащ” [4], то пълноценното ѝ осъществяване се благоприятства от организацията на проактивна образователна среда. Ефектът ѝ се подсилва от концепцията, че “ако обектът, от който се учим, се възприема с доверие, то сме по-склонни да се съгласим с неговите ценности и да ги интегрираме в собствената си система от вярвания” [5].

Модел на педагогическа ситуация “Образование за европейско гражданство” в подготвителна група на детската градина.

Съдържателна интерпретация: Децата, като най-уязвими членове на групите, общностите и държавите имат същите права като възрастните. За да гарантират и да обърнат специално внимание на държавите върху необходимостта от гарантиране на правата на децата, международните организации са приели серия от документи, насочени специално към децата и техните неотменни права (Конвенцията за правата на детето на ООН, 1989). Всички европейски държави са подписали и ратифицирали Конвенцията и така са поели правната и моралната отговорност да я спазват и да анализират напредъка по пътя към реализирането на тези права. В много от европейските страни децата и младите хора участват в социалния и културния живот на групата, общността, държавата. Това до голяма степен се дължи и на системните програми за обучение на децата в техните права и в превръщането на детската градина в територия на детските мечти.

Особено предимство за ефективността на модела, насочен към осъзнаване на правата като компонент на личностната идентичност, се явява подходящия подбор на литературни произведения, чието съдържание подпомага “учителя деликатно, без скучен дидактизъм, да изгради у децата умения в областта на гражданското образование” [2].

Тема: „Правата на детето – основа за гражданска и социална култура”

Образователно направление: „Околен свят”

Образователни ядра: „Самоутвърждаване и общуване с околните”, „Социална и здравословна среда”

Цели:

1. Представяне на основните права на детето, залегнали в Конвенцията за правата на детето на ООН.
2. Осмисляне на равните права на детето като основа за развитието на детето в една група, общност и държава.
3. Развиване на чувство за самоуважение и уважение към другия като основа за гражданска и социална култура.
4. Осъзнаване, че правата на детето понякога биват нарушавани, неспазвани и потъпквани.

Очаквани резултати:

- Образованието по правата на детето позволява на децата да усвояват своите права от най-ранна възраст, което би им позволило да вземат активно участие в изказването на мнения и в процеса на вземане на решения в групата, общността, държавата;

- Образованието по правата на детето позволява да се засилят демократичните основи на съвременното европейско гражданско общество, да се създаде атмосфера на съпричастност в живота на общностите на всички нива и всички деца да бъдат запознати с ценностите на европейската общност.

Ключови думи: права на детето, Конвенция за правата на детето на ООН, свобода, зачитане, уважение, различен, равен.

Методи на педагогическо взаимодействие: активни методи за учене: наблюдение, анализ, дискусия, учене чрез действие.

Средства: мултимедийна презентация

Похвати:

- техники за стимулиране на мисленето, генерирането и обменянето на идеи;
- техники за отразяване на позиции и мнения;
- техники за развиване на индивидуална компетентност;

Интегративни връзки: български език и литература, музика, изобразително изкуство.

ДЕЙНОСТ 1. Въвеждане в темата: Песен²⁶ “Права и задължения”.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Tt8nfQ05vPc>

Въвеждащата дискусия насочва вниманието на децата към необходимостта от права, задължения, отговорности и провокира интереса им към откриване на съответните маркери в предстоящата презентация на приказка.

ДЕЙНОСТ 2. Презентиране на приказката “Палечка” (Ханс Кристиян Андерсен) като илюстрация на правата на децата.

ДЕЙНОСТ 3. Работа в екип: децата се разделят на малки групи. Всяка група получава илюстрации на сюжетни моменти от други познати приказки.

Инструкция:

- Разгледайте илюстрациите и познаяте приказките, които те илюстрират;
- Свържете номера на илюстрацията със заглавието на приказката на постера “Приказки”;
- Открийте кои права на децата са илюстрирани на тези картини;
- Отбележете номера на илюстрацията на постера “Права на децата”.

ДЕЙНОСТ 4. Самостоятелна работа: на децата се раздават изображения, отразяващи конкретни права на децата или техните “нарушения”.

Инструкция:

1. Разгледайте изображенията, които имате пред себе си.
2. Всеки от вас да раздели картините си в две групи:
 - група на картинките, които показват, че Правата на детето се спазват;
 - група на картинките, които показват, че Правата на децата се нарушават;
3. Залепете изображенията на съответния постер.

Представената педагогическа ситуация е добър пример за овладяването на достъпни и съобразени с потребностите на децата от предучилищна възраст знания.

Темата може да бъде продължена, модифицирана или сполучливо допълнена с въпроси относно защитата от дискриминация; различни, но равни; език на омразата; стереотипи и предразсъдъци.

Водещо значение за предложеният тук Модел на педагогическа ситуация “Образование за европейско гражданство” в подготвителна група на детската градина приема разбирането, че “всяко образование в съвременен контекст трябва да се схваща не като елементарен рецептурник от правила, а като мрежа от опорни точки за обучение и саморазвитие” [3].

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Целите на последователното приложение на образованието за европейско гражданство във всекидневния живот на подрастващите се детерминират от условията на живот в глобалното общество. В този смисъл особено важни за подготовката на детето към житейските обстоятелства са желанието, нагласата, мотивацията за непрекъснато учене, чието формиране се поставя като начало още в предучилищното детство. Ето защо, колкото по-рано се пристъпи към процеса, изграждащ идентификацията на детето към европейската общност, толкова по-ефективно детето ще може да овладее способности, които ще му бъдат полезни за реализация в динамично променящия се свят.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Д. Тасевска, Образование за равни права, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий” Велико Търново, с.4, 2014.
- [2] Е. Тополска, Педагогически умения за преподаване на български език в интеркултурна среда, сп. Педагогика, кн. 1, с.28, 2017.
- [3] Л. Лозанова, Акценти в медийното образование, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен, с. 255, 2017.
- [4] Св. Ангелова, Здравнообразователната подготовка на студенти педагози през призмата на синергетичния подход, Професионалната подготовка на студенти от педагогически специалности. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий” Велико Търново, с.61, 2018.
- [5] Т. Симеонов, Виртуална педагогическа реторика и обучение в онлайн среда (дисерт. труд). София, с. 23, 2017.